

KRAINA DUCHA GÓR

PRZEWODNIK DLA MŁODYCH ODKRYWCÓW

LAND OF THE MOUNTAIN SPIRIT
GUIDE FOR YOUNG EXPLORERS

„Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich:
Europa inwestująca w obszary wiejskie”.
Instytucja Zarządzająca PROW 2014-2020 – Minister Rolnictwa i Rozwoju Wsi.

Karkonoską Markę Lokalną pilotuje LGD Partnerstwo Ducha Gór – organizacja pozarządowa zaufania społecznego, dla której tworzenie marki produktów i marki regionu jest misją.

Marka Lokalna tworzona przez organizację pozarządową to wielka dbałość o tradycję, autentyczność, jakość oraz zasady sprawiedliwości społecznej. Karkonoska Marka Lokalna „Skarby Ducha Gór” jest gwarantem lokalnego produktu chronionego prawem, opartego na tradycji lub specyfice miejsc oferujących te produkty

The local brand Marka Lokalna created by a non-governmental organisation means great care for tradition, authenticity, quality, as well as social justice principles. The local brand Karkonoska Marka Lokalna “Treasures of the Mountain Spirit” is the guarantor of a local product protected by law, based on tradition or specificity of the places which offer these products.

Oznaczenie produktu certyfikowanego Karkonoską Marką Lokalną
Designation of a product certified with the Karkonosze Local Brand

WWW.SKARBIECDUCHAGOR.PL

WYDAWCA:

Lokalna Grupa Działania Partnerstwo Ducha Gór

ul. Konstytucji 3 Maja 25, 58-540 Karpacz
tel. +48 75 644 21 65, e-mail: sekretariat@duchgor.org
www.duchgor.org, www.skarbiecduchagor.pl

Zespół red.: Sandra Nejranowska, Dorota Goetz.

Zdjęcia: arch. LGD PDG, arch. PLAN oraz zasoby członków LGD.

REALIZACJA:

WYDAWNICTWO TURYSTYCZNE „PLAN”

ul. Słowackiego 14, 58-500 Jelenia Góra, tel. 75 75 260 77
biuro@wydawnictwoplan.pl, www.WydawnictwoPLAN.pl

WYDAWNICTWO BEZPŁATNE

KARPACZ 2019 • ISBN 978-83-956876-0-0

Zapraszamy w podróż po Krainie Ducha Gór.

To kraina pełna opowieści nie z tego świata, legend, zamków, pałaców, sztolni i ukrytych skarbów, dawno zapomnianych rzemiosł i smaków. Jeżeli nie wiesz, kim jest Duch Gór, czym zajmowali się laboranci, Walończycy, tragarze lektyk, co to takiego sanie rogate, jak zniknęła Miedzianka czy Budniki, jakie skarby skrywają zamki, sztolnie, gwarkowie – to Kraina Ducha Gór jest właśnie dla Ciebie. W lecie odbywa się tutaj Festiwal Ducha Gór pełen warsztatów, wędrówek i zajmujących wydarzeń. Ten przewodnik poprowadzi Cię po ciekawych, czasami nieodkrytych miejscach. Znajdziesz w nim szereg nowinek, zagadek i wskazówek, czego jeszcze poszukać w Internecie. Znajdź swoje ulubione miejsca i zdobywaj nagrody!

Come with us on a journey around the Land of the Mountain Spirit.

A land full of incredible tales, legends, castles, palaces, mining shafts and hidden treasures, long forgotten crafts and flavours. If you are not familiar with names like the Mountain Spirit, Laborant, Walloon, Tragarz, if you don't know what the local traditional sledges look like, how Miedzianka or Budniki disappeared or what treasures are hiding in castles, mine shafts or have been stashed away by miners of old known as gwarkowie – then the Land of the Mountain Spirit is just what you need. The Land of the Mountain Spirit festival is a summer must see with its various workshops, walks and absorbing events. This guide will lead you to interesting, sometimes still undiscovered sites. It also includes a number of interesting facts, riddles and tips as to further research on the internet. Find your favourite places and win prizes!

Produkt Lokalny / Certyfikat Karkonoskiej Marki Lokalnej
Local Product / Karkonosze Local Brand Certificate

ciekawostka
interesting fact

do sprawdzenia w Internecie
more info on the Internet

HISTORIA ZAKŁĘTA W KAMIENIU

HISTORY ENCHANTED IN A ROCK

ZAMEK BOLCZÓW

Przypuszczalnie stanął w 2. połowie XIV w. wzniesiony przez dworzanina księcia Bolka II – Clericusa Bolze, dworzanina księcia Bolka II. Zniszczony przez husytów, został odbudowany w XVI w. W latach 1537-1543 pozostawał w rękach Justusa Decjusza z Krakowa, sekretarza króla Zygmunta Starego. Podpalony przez Szwedów w 1645 r. stał się romantyczną ruiną, w której w XIX w. zbudowano gospodę, a po II wojnie światowej małe schronisko. Dziś już nie istnieją.

BOLCZÓW CASTLE

It is said to have been built in the second half of the 14th century by Clericus Bolze – duke Bolko II's courtier. Destroyed by the Hussites it was rebuilt in the 16th century. Between 1537 and 1543 it belonged to Justus Decjusz from Kraków, secretary to the Polish king Sigismund I the Old. In 1645 it was burned down by Swedish soldiers and turned into a romantic ruin. An inn was built there in the 19th century and after World War II – a small refuge. Today they are no more.

Krzyże pojednania

Są pomnikami średniowiecznego prawa, według którego zabójca musiał wystawić krzyż (często z wyrytym narzędziem zbrodni), zazwyczaj w miejscu czynu, ale i choćby wypłacić rodzinie zabitego zadośćuczynienie.

Conciliation crosses

They stand testament to a medieval law, according to which a murderer had to erect a cross (often with the murder weapon engraved), usually at the murder site, and also to pay compensation to the family of the victim.

LEGENDA O ZAMKU BOLCZÓW

Prawie 400 lat pozbawiony jest stałych mieszkańców. Ale nie duchów, które krążą na zamku niczym liście jesiennych buków, miotanych na zamkowym wzgórzu przez wiatr. Pośród nich duch rycerza Jano, tajemniczego kusznika, który strzałami o srebrnych grotach miał zabijać niemieckich gwarków szukających m.in. srebra i miedzi w okolicach dzisiejszych Janowic Wielkich. Ówczesny władca tych ziem, książę Bolko II, by poznać, kim jest ów kusznik, zorganizował turniej rycerski. Jano okazał się na nim bezkonkurencyjny. W nagrodę książę darował mu wszelkie przewiny, pasował go na rycerza i kazał zbudować zamek, który miał strzec miejscowych gwarków. Od imienia księcia zamek otrzymał nazwę Bolczów, a wieś u podnóżu budowli nazwano od rycerza Jano – Janowicami.

BOLCZÓW CASTLE LEGEND

No one has lived there for nearly 400 years. However that cannot be said for ghosts, which seem to have the run of the castle alongside autumn leaves, blown around castle hill by the wind. And the ghost of the mysterious crossbowman Jano, who is said to have sent many a German miners, prospecting for silver and copper near today's Janowice Wielkie, to their deaths by way of silver tipped arrows. In order to discover the identity of the crossbowman, the then ruler of these lands, duke Bolko II, organised a tournament. Jano had no equal. As a reward, the duke pardoned all of Jano's crimes, knighted him and demanded for a castle to be built to protect the local miners. The castle was named Bolczów after the duke, and the village at the foot of the fortifications was named Janowice after Jano.

KRZYŻÓWKA

1. ... Bolze –
wzniósł zamek
Bolczów

2. Zniszczyli
zamek

3. Justus ... –
sekretarz króla
Zygmunta
Starego

4. Oni w 1645 r.
podpalili zamek

5. Zamek Bolczów
dziś

6. Był nim Jano

1							
2							
	3						
4							
			5				
6							

- Zamek Bolczów – Janowice Wielkie
– www.zamkipolskie.com/bolcz/bolcz.html
- Zamek Chojnik – Jelenia Góra Sobieszów
– www.chojnik.pl
- Krzyże Pojednania – przy kościele św. Jadwigi
Śląskiej w Miłkowie, w Miedziance
- Zapomniane tablice pamiątkowe, wykute w skale
– Janowice Wielkie, Zamek Bolczów

WSPINACZKA TO PRZYGODA CLIMBING IS AN ADVENTURE

GÓRY SOKOLE

Z uwagi na regularny kształt popularnie nazywane są „Cyckami”. Dwa najważniejsze szczyty to Krzyżna Góra (654 m n.p.m.) i Sokolik (644 m n.p.m.). Góry Sokole przez Przełęcz Karpnicką graniczą z Rudawami Janowickimi, od północy z Górami Kaczawskimi, od zachodu z Kotliną Jeleniogórką, od południa ze Wzgórzami Karpnickimi. Są obficie upstrzone granitowymi skałkami w formie blokowisk czy pojedynczych bloków skalnych. Stanowią przez to znakomity teren wspinaczkowy.

SOKOLE MOUNTAINS

Because of their regular shape they are colloquially known as the “Cycki”. Krzyżna Mountain (654 m a.s.l.) and Sokolik (644 m a.s.l.) are the two most prominent summits. Karpnicka Pass stands between Rudawy Janowickie and Sokole Mountains which to the north are bounded by Kaczawskie Mountains, to the west by Jelenia Góra Valley and by Karpniki Hills to the south. These mountains abound in granite crags made out of single or stacked rock blocks. And this makes them ideally suited to rock climbing.

Wanda Rutkiewicz

Zanim 16 października 1978 r. jako pierwszy Polak i trzecia kobieta na świecie zdobyła szczyt Mount Everestu w Himalajach, pierwsze treningi wspinaczkowe odbywała właśnie w Górach Sokolich. Zdobyła siedem z czternastu ośmiotysięczników. Zginęła w maju 1992 r. podczas ataku szczytowego na Kanczendzongę.

Wanda Rutkiewicz

On October 16th, 1978 she was the first Pole and the third woman in history to climb Mount Everest in the Himalayas.

However she started training to become a mountaineer in Sokole Mountains. She summited seven out of the fourteen eight-thousanders. Wanda died in May 1992 during a summit attempt on Kangchenjunga.

Wpisz wysokości przy nazwach szczytów ułożonych od najwyższego:

Match the mountains with their corresponding heights, starting from the highest:

627
974 654
642 878
1472 1509
1126 1603
1362

Śnieżka
Wielki Szyszak
Łabski Szczyt
Szrenica
Wysoka Kopa
Kamienica
Skalnik
Wołek
Krzyżna Góra
Sokolik
Chojnik

m a.s.l.
m n.p.m.

WSPINACZKA

Jeśli chcesz nauczyć się, albo chociaż spróbować wspinaczki skałkowej, zrób to pod opieką wykwalifikowanego instruktora. W Trzcińsku działa szkoła wspinaczkowa WspinArt (www.wspinart.pl), a w Mniszkowie fundacja „Czarodziejska Góra” (www.czarodziejskagora.eu), które organizują szereg szkoleń wspinaczkowych dla dzieci i dorosłych.

CLIMBING

If you would like to learn, or at least try your hand at rock climbing, it is best to seek a qualified instructor. Both the WspinArt climbing school (www.wspinart.pl) in Trzcińsko and “Czarodziejska Góra” foundation (www.czarodziejskagora.eu) in Mniszków are well versed in organising all sorts of climbing activities for children and adults.

O ZWIERZĘTACH I ROŚLINACH

ANIMALS AND PLANTS

MUFLONY, SARNY I JELENIE

Podczas wędrówki po okolicy można spotkać trzy gatunki ssaków kopytnych, trochę do siebie podobnych. Są to: jelen, sarna i muflon. Największym z nich jest jelen, sarny są znacznie mniejsze. Samce sarny i jelenia posiadają poroże, u muflona występują zakręcone ślimakowato rogi.

MOUFLON, ROE DEER AND RED DEER

Three species of hoofed mammals, not too dissimilar from one another, can be glimpsed whilst walking in the area. These are: red deer, roe deer and mouflon. Red deer are the largest. Roe deer are much smaller. Deer bucks and stags have antlers and mouflons have curved, snail-like horns.

Dopasuj opisy do gatunku: a) muflon b) jelen c) sarna

- Największe zwierzę żyjące w Karkonoszach. Żyje w stadach nazywanych chmarami. Co roku latem migruje wysoko w góry, zimę spędza w niższej położonych terenach leśnych.
- Żyje w dolnych partiach gór. Samica nazywana jest kozą, a samiec kozłem. Samce posiadają poroże zwane parostkami.
- Jest gatunkiem nierodzimym, przodkiem owcy domowej. W Karkonosze został sprowadzony ok. 100 lat temu z południa Europy.

Match the species name with the description:

a) mouflon	b) red deer	c) roe deer
	The largest animal in Karkonosze. It lives in herds. In summer these animals migrate to higher parts of the mountains whilst they spend winter in forests at lower altitudes.	
	Lives in lower parts of the mountains. A female is a doe and the male is called a buck. Males have small antlers, which have three points when fully grown.	
	A non-native species, ancestor of the modern domestic sheep. It was introduced to Karkonosze approx. 100 years ago from South Europe.	

REZERWAT „KROKUSY W GÓRZYŃCU”

Powstał dla ochrony stanowiska szafranu, powszechnie nazywanego krokusem. Położony jest w Górach Izerskich, a jego najważniejszą część stanowi śródleśna łąka, na której wiosną można podziwiać kwitnące krokusy. Występujący tutaj gatunek to szafran wiosenny. Łąka jest koszona, aby zapobiec zarastaniu przez drzewa, co spowodowałoby wyginięcie krokusów.

“KROKUSY W GÓRZYŃCU” RESERVE

Established to protect crocus stands, known in Old English as *croh* (saffron). Located in the Izera Mountains, its focal point is a forest meadow where beautiful crocuses bloom in spring. The species found here is known as the spring crocus. The meadow is mowed to prevent trees from overgrowing it, which would ultimately spell an end for crocuses.

KRZYŻÓWKA

1. Inna nazwa szafranu
2. Nazwa gór, w których położony jest rezerwat „Krokusy w Górzyńcu”
3. Kolor kwiatów krokusów
4. Nazwa przyprawy wytwarzanej z kwiatów jednego z gatunków krokusa
5. Pora roku, w której kwitną krokusy

1

2

3

4

5

Szafran Izerski

Szafran to najdroższa (wagowo) przyprawa świata. Szafran Izerski jest uprawiany na obszarach Natura 2000. Szafran był używany od czasów starożytnych w leczeniu szerokiej gamy chorób, takich jak: rozstrój żołądka, zaraza morowa czy czarna ospa.

Izera saffron

Saffron is the world's most costly spice by weight. Izera saffron is cultivated at Natura 2000 sites. Since ages gone by saffron has been used to treat a wide range of ailments, such as upset stomach, the plague and smallpox.

Warsztaty laboranckie – Pasieka Juliusza w Zachełmiu – www.pasiekajuliusza.pl

- Ogród Ziół i Krzewów Karkonoskich CI KPN – Karpacz – www.cikpn.kpnmap.pl
- Leśny Bank Genów – Kostrzyca – www.lbg.lasy.gov.pl
- Karkonoskie Centrum Edukacji i Informacji KPN – Szklarska Poręba – www.kpnmap.pl/edukacja

SKANDYNAWIA W KARKONOSZACH

SCANDINAVIA IN KARKONOSZE

KLIMAT KARKONOSZY

To lokalny klimat górski, który wytworzył się głównie pod wpływem wysokości i wielkości pasma Karkonoszy. Kształtowany jest przede wszystkim przez masy powietrza oceanicznego. Charakteryzuje się długimi, mroźnymi zimami, znacznymi opadami atmosferycznymi, dużymi wahaniami temperatury oraz porywistymi wiatrami. Czynniki te (zwłaszcza opady, temperatura i wiatry) zmieniają się wraz ze wzrostem wysokości nad poziomem morza. Przykładowo, temperatura powietrza spada o ok. 0,6 °C na 100 metrów wysokości. Surowy klimat w połączeniu z ubogimi warunkami glebowymi sprawił m.in., że powstały tu torfowiska, które zwłaszcza w piętrze subalpejskim (1250-1450 m n.p.m.) podobne są do torfowisk skandynawskich. Ich wiek datuje się na 5-10 tys. lat. Porośnięte są głównie przez mchy torfowce, turzycę bagienną, wełniankę pochwowatą, wrzos zwyczajny, borówki, żurawinę błotną oraz kosodrzewinę.

KARKONOSZE CLIMATE

The altitude and size of the Karkonosze mountain chain give rise to a typical mountain climate. It is primarily influenced by oceanic air masses. Long, cold winters, significant precipitation, large temperature fluctuations and gusty winds are to be expected. These factors (precipitation, temperature and winds in particular) change as the altitude increases. Air temperature for example decreases by approx. 0.6 °C for every 100 m gain in altitude. The harsh climate together with poor soil conditions have given rise to peat bogs. And those located in the subalpine zone (1250-1450 m a.s.l.) are very similar to Scandinavian bogs. They are estimated to be 5-10 thousand years old. Mostly overgrown with peat moss, bog-sedge, hare's-tail cotton grass, common heather, bilberry, cranberry and mountain pine.

Arktyczne gatunki porostów na Śnieżce

Są to reliktory glacialne, czyli pamiątki po epoce lodowej. Można je wypatrzyć wśród niskich roślin i rumowisk skalnych pokrywających kopułę Śnieżki. Należą do nich m.in. szydlina różowa i żyłecznik halny, mające formę splecionych poduszczyków.

Czy wiesz, że to wszystko możesz zobaczyć odwiedzając centra edukacyjne Karkonoskiego Parku Narodowego w Karpaczu i Szklarskiej Porębie, gdzie znajdują się wirtualne Karkonosze?

Arctic lichen species on Śnieżka

These are a glacial relicts, or souvenirs left behind by the ice age. They mostly grow amongst low-growing plants and on scree slopes on the summit dome of Śnieżka. The lichen include *Thamnolia vermicularis* and *Alectoria ochroleuca* which grow in the form of twisted tufts.

Did you know that you can see everything by visiting virtual Karkonosze at the Karkonosze National Park educational centres in Karpacz and Szklarska Poreba?

KRZYŻÓWKA – odpowiedzi szukaj w tekście

1. Szydlina ... – jeden z reliktowych gatunków porostów					
2. ... glacialny – pozostałość po epoce lodowej, organizm, który mimo ocieplenia klimatu nie wyginął, a przetrwał na izolowanych stanowiskach	1				
3. Gatunek sosny tworzący w Karkonoszach jedno z pięter roślinnych	2				

[illegible]

WYKREŚLANKA

(do wyszukania: Śnieżka, torf, relik, kosodrzewina, kos, wiatr, wrzos, borowik, skała)

Š	S	T	Y	Q	K	A	S	N	B	J	Y
N	L	O	K	S	W	W	R	Z	O	S	S
I	W	R	E	L	I	K	T	O	R	X	K
E	O	F	G	O	A	W	Y	A	O	W	A
Ž	Y	W	K	A	T	J	S	Z	W	H	Ł
K	O	S	O	D	R	Z	E	W	I	N	A
A	S	Y	S	R	K	W	Y	P	K	A	O

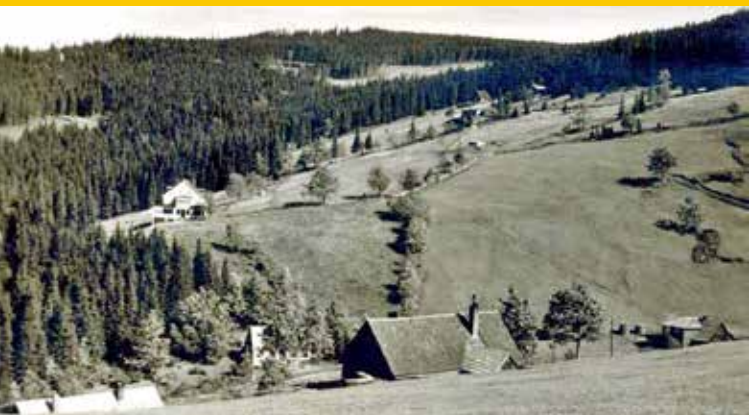

„Plac Zabaw Ducha Gór” – Przesieka

- Wysokogórskie Obserwatorium Meteorologiczne na Śnieżce – Karpacz
- Leśny Bank Genów – Kostrzyca – www.lbg.lasy.gov.pl
- Karkonoskie Centrum Edukacji i Informacji KPN – Szklarska Poręba – www.kpnmab.pl/edukacja
- Centrum Informacyjne KPN – Karpacz – www.kpnmab.pl

ZNIKAJĄCE MIEJSCOWOŚCI DISAPPEARING VILLAGES

BUDNIKI W CIEMNOŚCIACH

Do tej dawnej leśnej osady (powstała w czasie wojny trzydziestoletniej, po II wojnie światowej została rozebrana), położonej w głębokim leju na północnych stokach Kowarskiego Grzbietu przez ok. 113 dni w roku nie dochodziło światło słoneczne. Znikało za Kowarskim Grzbietem w połowie listopada, by znów pojawić się w drugiej połowie marca. Prawdopodobnie tę zauważył miejscowy nauczyciel, który zaczął organizować dni Pożegnania i Powitania Słońca. Ta tradycja kontynuowana jest dziś przez miłośników tej górskiej osady. Na miejscu wyznaczona jest ścieżka edukacyjna z tablicami informacyjnymi.

BUDNIKI IN DARKNESS

Sunlight did not reach this former forest settlement (established during the Thirty Years' War, demolished after World War II) lying on northern slopes of Kowarski Grzbiet for approx. 113 days in a year. Between mid-November and the second half of March the sun would not rise above Kowarski Grzbiet. A local teacher discovered this and began organising Sun Greeting and Farewell days. This tradition is continued to this day by fans of the forest settlement. An educational path with information boards await visitors.

#

By wybrać się na zorganizowaną uroczystość Powitania (koniec marca) i Pożegnania Słońca (połowa listopada) w Budnikach, wystarczy śledzić stronę internetową www.budniki.pl.

To join an organised Sun Greeting (end of March) and Sun Farewell (mid-November) ceremony in Budniki keep an eye on the www.budniki.pl website.

MIEDZIANKA

Dzisiaj ta mała wieś, położona na stokach Miedzianej Góry w Rudawach Janowickich, jest drobnym śladem swej przeszłości. Od średniowiecza wydobywano tutaj rozmaite kruszce, m.in.: miedź, srebro, kobalt, a tuż przed II wojną światową i po niej – uran. Jego rabunkowa eksploatacja w nadzorowanych przez Związek Radziecki Zakładach R-1 przyczyniła się do ogromnych szkód górniczych na terenie miasta. Kamienice i ulice zaczęły się zapadać, a kościół ewangelicki wysadzono w powietrze. W 1972 r. podjęto decyzję o wysiedleniu stamtąd mieszkańców. Dziś Miedzianka odzyskuje „życie” jako atrakcja turystyczna.

MIEDZIANKA

Today, this small village on the slopes of Miedziana Mountain in Rudawy Janowickie is but a semblance of its former self. Various ores such as copper, silver and cobalt have been mined here since the Middle Ages and uranium was acquired before World War II and shortly after. Its wasteful extraction by the R-1 Facility overseen by the Soviet Union has caused extensive mining damage in the town. Town houses and streets began subsiding and an Evangelical church was blown up. A decision was made in 1972 to relocate the local residents. And today Miedzianka is enjoying a new lease of life as a tourist attraction.

Miedzianka. Przewodnik po mieście, którego nie ma

Dzieje górniczej Miedzianki wspaniale przybliży przewodnik emocjonalny.

Miedzianka. A guide around a non-existent town

This emotional guidebook takes a closer look at the history of Miedzianka inextricably linked with mining.

Wydawnictwo „AD REM” – www.adrem.jgora.pl

- **Miedzianka – Mniszków – ścieżka edukacyjna**
- **Izerska Wieś – Szklarska Poręba**
- **Teatr Ucieczkowy – spektakle w plenerze i pod dachem – www.teatr-ucieczkowy.blogspot.com**
- **Browar Miedzianka – www.browar-miedzianka.pl**
- **Festiwal Reportażu – Miedzianka Fest**

SMACZNE PRODUKTY LOKALNE Delectable Local Products

Każdy region posiada swoje smaki lokalne. Kraina Ducha Gór również. Oto niektóre z nich, wszystkie posiadają Certyfikat Karkonoskiej Marki Lokalnej.

Every region has its own local flavours. And that is also true for The Land of the Mountain Spirit. Here are just some of them, all have the Karkonosze Local Brand Certificate.

Tradycyjne przetwory pani Basi
i orzechowe rogaliki karkonoskie. Konfitury, dżemy, soki, ciasteczka, również bez cukru, wytwarzane w niewielkich ilościach. Smak jak u babci.

Basia's traditional preserves
and nutty Karkonosze crescent-shaped pastries. Preserves, jams, juices, biscuits (also sugar-free) all made in craft quantities. As good as that made by your nan.

Sery łomnickie kozie i krowie
wykonywane w małej serowni rodzinnej, z różnymi dodatkami.

Łomnica goat and cow cheeses
in various flavours produced by a local, family run cheesemaking workshop.

Chleb karkonoski na naturalnym żytnim zakwasie, pyszny!

Finger licking rye sourdough
Karkonosze bread!

Pierniki trzczańskie. Czy wiesz, że na Dolnym Śląsku pierniki wytwarzane są od 1293 roku? Wcześniej niż w Toruniu.

Trzczańsko gingerbreads.
Did you know that gingerbreads

have been made in Lower Silesia since 1293? They even predate the ones made in Toruń.

Karp podgórzyński i łomnicki.
Prosto z pocysterskich stawów.

Podgórzyn and Łomnica carp.
Straight from former Cistercian
ponds.

Pstrąg marynowany. Ryba na słodko-
kwaśno? Według tradycyjnego przepisu.

Marinated trout. Sweet and sour fish?
Made to a traditional recipe.

Wołowina łomnicka.
Łomnica beef.

Miód leśny z terenu Karkonoszy.

Z niszowych i czystych pożytków (bez
masowych upraw) z nutą górskiego klonu
jaworu, nektarem borówki
i spadzią.

Karkonosze forest honey. From niche
and clean agricultural lands (no large
scale farming), with hints of mountain
sycamore, bilberry nectar and honeydew.

Potencjałka. Unikalna woda
źródłana z Karkonoszy.

Potencjałka. Unique
Karkonosze spring water.

Skarbiec Ducha Gór IT – Karpacz
– www.skarbiecduchagor.pl

Łada Karkonosko-Izerska – Szklarska Poręba

Wiejskie Delicje – Łomnica

- Łomnicka Hala Mleczna – Łomnica
– www.serylomnickie.pl
- Piekarnia „Ulijanka” – Piechowice – www.ulijanka.pl
- Siedlisko Pstrąga – Mysłakowice
– www.siedliskopstraga.pl
- Stawy podgórzyńskie i łomnickie – Podgórzyn
- Ośrodek „U Musa” – Karpacz – www.umusa.pl

RZEMIOSŁO REGIONALNE REGIONAL CRAFTS

Każdy region posiada również swoje rzemiosło lokalne, oto niektóre z nich, wszystkie posiadają Certyfikat Karkonoskiej Marki Lokalnej.

Every region also has its own local crafts. Here are just some of them, all have the Karkonosze Local Brand Certificate.

Użytkowe i ozdobne wyroby ze starego drewna, z ręcznie kutymi elementami metalowymi, z wstawkami ceramicznymi ręcznie malowanymi, motywami kulturowymi Krainy Ducha Gór.

Useful and ornamental items made out of old wood, with handmade metal elements, ceramic hand painted inserts and Land of the Mountain Spirit cultural motifs.

Patery szklane, artystyczna biżuteria szklana, ozdoby ze szkła.
Wyroby ze szkła fusingowego.

Glass platters, artisan glass jewellery, glass ornaments.
Fused glass products.

Limitowane kartki pocztowe z grafikami i akwarelami o tematyce Karkonoszy.
Malarstwo artystyczne.
Duch Gór na łupku.

Limited edition post cards with Karkonosze sketches and watercolours. Works of art. Mountain Spirit on a shale.

Makatki. Tradycyjne wyszywane makatki do kuchni.

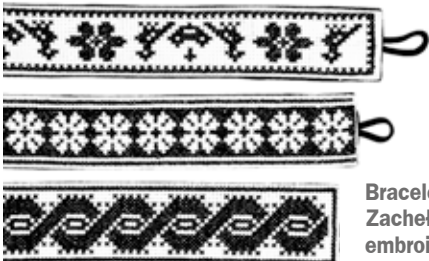
Makatka. Traditional embroidered kitchen tapestries.

Karkonoskie Anioły Staroskrzydłe.

Anioły ze starego drewna, okuć, zawiasów, gwoździ, kluczy itd.

Karkonosze Traditional Angels.

Angels made out of old wood, fittings, hinges, nails, spanners, etc.

Bracelets and Zachełmie embroidered shirts. Artisan products with local Zachełmie embroidery.

Bransoletki i koszule z haftem zachełmiańskim. Wyroby z lokalnym haftem z Zachełmia.

Rysie Karkonoskie.

Ręcznie szyte koty z materiałów z recyklingu.

Karkonosze Lynxes. Cats hand-made using recycled materials.

Tomiki wierszy ilustrowane liściakami. Obrazy z liści oraz wiersze lokalnej poetki.

Collections of poems illustrated by leaf-like stems. Images of leaves and poems by a local poet.

Skarbiec Ducha Gór IT – Karpacz
– www.skarbiecduchagor.pl

Lada Karkonosko-Izerska
– Szklarska Poręba

Muzeum Ziemi „Juna” – Szklarska Poręba
– www.muzeumziemi-juna.pl

Centrum Dziedzictwa i Aktywności Twórczej „Stara Remiza” w Zachełmiu
– www.zachelmie.eu

- Manufaktura Drewniany Piotrula – KARPACZ

Haft zachełmiański

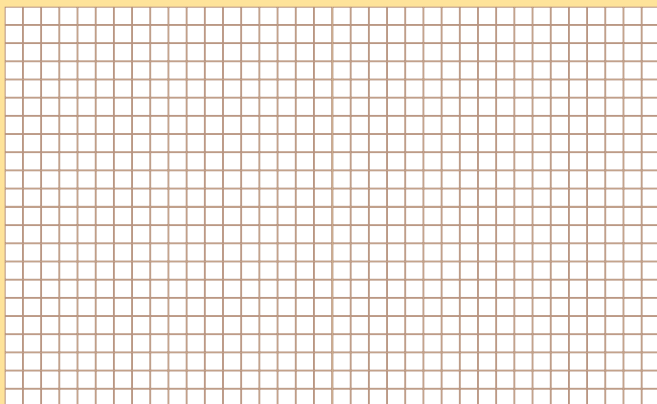
Bernhard Wilm, filozof i dramatopisarz, był pod wielkim wrażeniem, gdy malarz i pisarz Johannes M. Avenarius pokazał mu w Zachełmiu noszoną w okolicy męską koszulę lnianą, z haftem zdobiącym mankiety rękawów, kołnierzyk oraz przód. Zaczął szukać na temat tego haftu wiadomości w niemieckich archiwach. Zaczernąwszy stamtąd dawne wzory, pełen i własnych pomysłów, namówił we wsi kilka kobiet do wyhaftowania takich koszul. Szybko stały się one bardzo modne. Jeszcze przed 1910 r. były znane jako Saalberger Hemden, czyli koszule zachełmiańskie.

Zachełmie embroidery

Bernhard Wilm, a philosopher and a playwright, was immensely impressed when Johannes M. Avenarius, a painter and author, showed him a local Zachełmie male linen shirt, with embroidered cuffs, collar and front. He began looking through German archives for information about the embroidery. Using the findings as inspiration together with a plethora of his own ideas, he convinced a number of women in a village to make such embroidered shirts. They quickly became very fashionable. Even before 1910 they were known as Saalberger Hemden, or Zachełmie Shirts.

Zaprojektuj swój wzór haftu: / Design your own embroidery pattern:

Centrum Dziedzictwa i Aktywności Twórczej
„Stara Remiza” w Zachełmiu – www.zachelmie.eu

- Sklep Liniarski – Myślakowice – www.liniane-centrum.pl
- „Orzeł” LINEN Sp. z o.o. Sp. k. – Myślakowice – www.orzel.com.pl

KARKONOSZE RETRO

RETRO KARKONOSZE

Rogate sanie

W okolicach Kowar znane są już od XVI w. Z mocno wygiętymi, długimi płozami służyły niegdyś drwalom do transportu drewna. Dla turystyki odkryto je dopiero na początku XIX w., gdy siedmiokilometrową trasą ze schroniska na Przełęczy Okraj zaczęto zjeżdżać do karczmy „Pod Żółtą Gwiazdą” w Kowarach. Wkrótce saneczkowe szaleństwo ogarnęło całe Karkonosze. Dziś przypomina o nim organizowany od kilkunastu lat Międzynarodowy Zjazd Saniami Rogatymi w Kowarach.

Traditional sledges

Such sledges have been in use here since the 16th century. In the past, lumberjacks used these sledges with long, curved runners to transport wood. Their attraction for tourism was only discovered in the early 19th century, when they were used to descend the seven kilometres between Okraj Pass and the “Pod Żółtą Gwiazdą” inn in Kowary. Soon enough the entire Karkonosze were overwhelmed by tobogganing madness. Today, the International Traditional Sledge Ride in Kowary, which has been taking place for a dozen or so years now, is a reminder of that pastime.

REBUS

~~mu~~ ~~z~~

d = l

~~k~~

~~w~~ ~~er~~

Lektyką na Śnieżkę

Pierwsze, historycznie potwierdzone, wniesienie człowieka na Śnieżkę miało miejsce 31 sierpnia 1697 r. Pasażerem krzesła dźwiganego na palach przez tragarzy był hrabia Krzysztof Leopold Schaffgotsch. Z czasem ten sposób podróżowania na Śnieżkę stał się bardzo modny, zwłaszcza wśród zamożniejszych turystów. Na początku XIX w. w Karpaczu i okolicy funkcjonowała już organizacja przewodników górskich i tragarzy lektyk.

To Śnieżka by litter

The first confirmed instance of a person being carried to the top of Śnieżka took place on 31 August 1697. The passenger of the sedan chair carried by porters on poles was count Krzysztof Leopold Schaffgotsch. As time went by, this method of reaching the top of Śnieżka became very fashionable – especially amongst the more affluent tourists. An organisation of guides and litter porters was already active in Karpacz and the surrounding areas in early 19th century.

Muzeum Sentymentów – Kowary –
muzeumsentymentow.pl

- **Muzeum Sportu i Turystyki w Karpaczu –**
www.muzeumsportu.org
- **Park Miniatur –** www.park-miniatur.com
- **Sanie rogate – Kowary**
- **Ślalom Retro – Szklarska Poręba**

LEGENDY SĄ WSZĘDZIE LEGENDS ARE EVERYWHERE

ZBÓJE Z KOWAR

Jak głosi legenda, dawno temu miejscowość nękana była przez zgraję rozbójników. Pewnego razu herszt bandy udał się do kowala w Kowarach, żeby podkuć konia. Podczas pracy, kowal, korzystając z chwili nieuwagi zbója, zabił go potężnym kowalskim młotem. Wystraszony koń rozbójnika zaczął uciekać, lecz i jego dosięgła moc kowalskiego młota. I właśnie taką scenkę widzimy na kowarskim herbie. Od niedawna przed ratuszem stoi albo raczej zasiada figura zbója, która przypomina te dawne dzieje. Wkrótce inni zbóje mają zasiedlić różne miejsca Kowar, podobnie jak wrocławskie krasnale, stanowiąc nawiązanie do historii miasta.

KOWARY ROBBERS

According to legend, a long time ago the village was tormented by a band of robbers. One day the chief of the gang came to the Kowary blacksmith to shoe his horse. When the robber wasn't paying attention, the blacksmith killed him with a powerful blow of the blacksmith's hammer. The robber's horse bolted, but it could not run away from the power of the blacksmith's hammer. And that's exactly what is depicted on the Kowary coat of arms. A figure of the robber has been standing, or rather sitting, in front of the town hall since recently as a reminder of those times. Soon other robbers are to appear at different sites in Kowary as a reference to the town's history, similar to Wrocław's dwarfs.

LEGENDA O KAMIEŃCZYKU

Dawno temu żył w Szklarskiej Porębie młodzian Anzelm zwany Kamieńczykiem, a to od zajęcia, którym parał się na co dzień. Jak wielu innych poszukiwał w górach szlachetnych kamieni. Któregoś dnia, będąc na wierzchołku Karkonoszy, spostrzegł w kosodrzewinie dziewczynę, od której nie mógł oderwać oczu. Była to rusałka Zorza, która obserwowała Kamieńczyka od dłuższego czasu. Młodzi zakochali się w sobie od pierwszego wejrzenia. Anzelm czym prędzej postanowił powiadomić swą matkę o zaręczynach. Ucałował Zorzę i ruszył do Szklarskiej Poręby. Mijały dni i nie wracał. Zmarwienie Zorzy stawało się nie do zniesienia. Nie wierzyła siostróm, które mówiły jej, że chłopak dawno o niej zapomniał i już nie wróci. Postanowiła sama udać się na jego poszukiwanie. Pozostałe rusałki wszczęły lament, każda rusałka bowiem, która przekroczyła granicę lasu, stawała się zwykłą, śmiertelną dziewczyną. W drodze Zorza dotarła do skalnego urwiska, dużo poniżej szczytu Szrenicy. Spojrzała z niego w dół i zobaczyła swego ukochanego. Był martwy. Gdy wędrował do Szklarskiej Poręby, spadł ze skały i zginął. Dziewczynie na widok martwego Anzelma niemal pękło serce. Zadrżała, a jej delikatna nóżka obsunęła się ze skały.

Gdy Zorza długo nie wracała do swych sióstr, te dobrze zrozumiały, co się stało. Gdy zapłakały, siedem strumieni powstałych z ich łez, utworzyło potok zwany Kamieńczykiem, który na skalnym urwisku, gdzie zginęło dwoje zakochanych, tworzy piękny wodospad. Niektórzy mówią, że o świcie, w dzień przesilenia wiosenno-letniego, w wodach wodospadu Kamieńczyka słychać płacz siedmiu sióstr, które opowiadają historię zakochanych.

KAMIEŃCZYK LEGEND

A long time ago a young Anzelm lived in Szklarska Poręba. He was known as Kamieńczyk because of what he did day in day out. Just like many others he was prospecting for gemstones in the mountains. One day, whilst high up in the Karkonosze mountains, he spotted a girl in the mountain pine. He could not take his eyes of her. It was a *rusałka* (water spirit), her name was Zorza and she has been watching Kamieńczyk for some time now. The youngsters fell in love at first sight. Anzelm decided to let his mother know of their betrothal as soon as possible. He kissed Zorza farewell and set off towards Szklarska Poręba. Days went by but he did not return. Zorza was worried sick. She did not want to believe her sisters who were saying that the boy has forgotten her and will not come back. She decided to look for him by herself. The other water spirits began lamenting, as if a water spirit went out of the forest she would turn into an ordinary, mortal girl. On her way Zorza reached a rock precipice, far below the summit of Szrenica. She looked down and saw her beloved. He was dead. On his way to Szklarska Poręba he fell of the cliff and died. The girl's heart nearly broke upon seeing Anzelm's dead body. She shuddered, and her delicate foot slipped off the cliff. When Zorza failed to return, her sisters realised what had happened. They cried seven streams of tears which came together in a stream known as Kamieńczyk which flows in a beautiful waterfall from the rock precipice where the two lovers had died. Some say that at dawn on summer solstice, the seven sisters can be heard crying in the noise of the Kamieńczyk waterfall which tells the story of the young lovers.

TAJEMNICE PODZIEMI UNDERGROUND SECRETS

SZTOLNIE URANOWE

Był 1947 r., gdy Polska podpisała ze Związkiem Radzieckim umowę na wydobycie uranu. W Kowarach zaczęto go szukać w poniemieckiej kopalni Bergfreiheit (Wolność). Wkrótce całemu przedsięwzięciu nadano tajemniczą nazwę – Zakłady Przemysłowe R-1. Pozostałością Zakładów są udostępnione obecnie do zwiedzania sztolnie w Kowarach. Pod opieką przewodnika można tutaj zajrzeć do mrocznego świata uranowej kopalni i związanych z nią tajemnic.

URANIUM SHAFTS

In 1947 Poland signed an agreement for the extraction of uranium with the Soviet Union. It was sought in the former German Bergfreiheit (Freedom) mine. Soon the entire undertaking was given a mysterious codename – R-1 Industrial facilities. Today, former Facility mine shaft in Kowary are open to tourists. One can take a peek into the murky world of a uranium mine and discover its legends under the watchful eye of a tour guide.

Przewodniki emocjonalne

Dzieje górniczej Miedzialki i Kowar wspaniale przybliżają przewodniki emocjonalne: „Miedzialka. Przewodnik po mieście, którego nie ma” oraz „Taniec na uranie. Z Kowar do Kopalni Podgórze”.

Emotional guides

Today, the histories of the mining Miedzialka and Kowary have been distilled in two emotional guides: “Miedzialka. A guide around a non-existent town” and “Uranium dance. From Kowary to the Podgórze Mine”.

Szkło uranowe

Czyste szkło uranowe to szkło z domieszką związków uranu, które użyte zostały jako barwnik (ma zwykle barwę od żółtej do zielonej). Takie szkło można zahartować w wysokiej temperaturze, przez co staje się nieprzezroczyste i białe; nazywane jest wówczas szkłem wazelinowym. Zwykle zawartość związków uranu w szkłe jest niewielka i sięga 2-3%, choć w niektórych wyrobach z XIX w. sięga i 25%, przedmioty ze szkła uranowego uważa się jednak za nieszkodliwe. Szkło uranowe wykazuje silną fluorescencję (czyli świeci się) w świetle ultrafioletowym. Jest poszukiwane przez kolekcjonerów.

Uranium glass

Pure uranium glass with added uranium compounds used as pigments (it is usually somewhere between yellow and green). Such glass can be tempered at high temperatures which causes it to become opaque and white; it is then known as Vaseline glass. Usually the uranium content in the glass is low (up to 2-3%). However in some items which date back to the 19th century it may be as high as 25%. Nonetheless, uranium glassware is considered to be safe. Uranium glass is highly fluorescent (it glows) in ultraviolet light. It is highly sought by collectors.

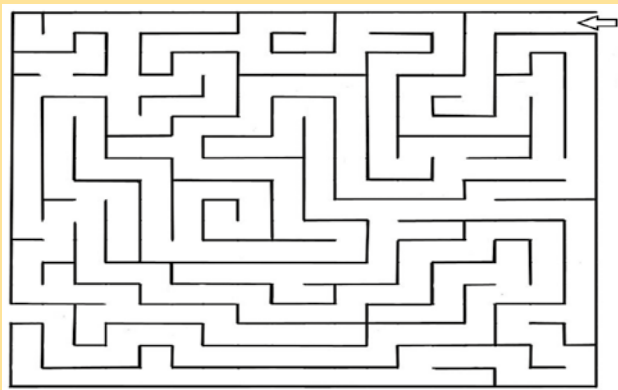
REBUS

A = Z E = O I = N T = I

.....

LABIRYNT

Muzeum Ziemi JUNA – muzeumziemi-juna.pl

- Wydawnictwo „AD REM” – www.adrem.jgora.pl
- Kopalnia Liczyrzepa Kowary
- Kopalnia Pogórze Kowary – www.kopalniapodgorze.pl
- Dom Tradycji Kowary
- Skansen Górnictwa Kowarskiego
- Miedzianka
- Muzeum Mineralogiczne – www.sokolowski-muzea.pl

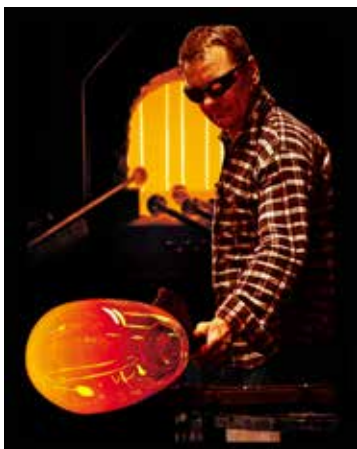

Tajemnice Szklá

GLASS SECRETS

TRADYCJE SZKLARSKIE

Tradycje szklarskie sięgają w rejonie XIV w., gdy w okolicach Cichej Doliny opodal Piechowice funkcjonowała leśna huta szkła. Takich hut działało później w Karkonoszach i Górach Izerskich sporo. Zawsze zakładano je nad potokiem (woda potrzebna była do produkcji szkła), pośród bukowego lasu (z drewna bukowego produkowano węgiel drzewny potrzebny do opalania hutniczego pieca). Po wycięciu drzew wokół huty, przenoszono ją w górę potoku, stąd często nazywano takie huty „wędrującymi”. Ale... nie byłoby szkła, gdyby nie kwarc, o którym więcej można dowiedzieć się w przewodniku w rozdziale „Tajemnica Walońska”.

Huta „Julia” – Piechowice

Julia Glass Factory in Piechowice

GLASS-MAKING TRADITION

The local **glass-making tradition** can be traced back to the 14th century. At that time forest glassworks operated in Cicha Valley not far from Piechowice. Later, there were quite a number of such glassworks in Karkonosze and Iżera Mountains. They were always established by a stream (water was needed for glass production), surrounded by beech trees (charcoal needed for the glassworks furnace was made out of beech trees). Once the trees around a glassworks facility were cut down, it would be moved further upstream. Thus such glassworks were often referred to as “wondering”. However there would be no glass without quartz. But more on that in the “Walloon Secret” chapter of the guide.

Żywe tradycje szklarskie

Proces produkcji szkła dokładnie możemy prześledzić w Hucie Julia w Piechowicach, która kontynuuje tradycję dwóch zakładów (w Szklarskiej Porębie i Piechowicach), połączonych w 1923 roku, a które po II wojnie światowej działały jako Huta Szkła Kryształowego Julia. Na mniejszą skalę ten sam proces obejrzeć można w Leśnej Hucie w Szklarskiej Porębie. Największą w Polsce kolekcję szkła artystycznego można zobaczyć w Muzeum Karkonoskim w Jeleniej Górze, gdzie działa również prawdziwe laboratorium szkła.

Keeping glass-making tradition alive

The glass-making process can be seen at the Julia Glass Factory in Piechowice. It keeps alive the traditions of two glassworks (in Szklarska Poręba and Piechowice) which merged in 1923 and have been operating as Julia Crystal Factory since World War II. The same process, albeit on a smaller scale, can be watched in the Szklarska Poręba Forest Glassworks. The Karkonosze Museum in Jelenia Góra boasts the largest collection of artisan glassware in Poland. It also has a real glass laboratory.

Dokończ rysunek
Finish the drawing

- Huta Julia – Piechowice – www.hutajulia.com
- Szklany Ogród – Piechowice
- Leśna Huta – Szklarska Poręba – www.lesnahuta.pl
- Muzeum Karkonoskie – Jelenia Góra
– www.muzeumkarkonoskie.pl

GÓRSKIE WODOSPADY MOUNTAIN WATERFALLS

WODOSPADY KARKONOSZY

Wodospad Kamieńczyka – woda spada tu z wysokości 27 m. Za środkową częścią kaskady kryje się niewielka, wykuta przez Walończyków Żłota Jama, w której wydobywano ametysty. Poniżej wodospadu na długości ok. 100 m ciągnie się wąwóz o stromych, wysokich na 30 m skalnych ścianach. Miejsce jest tak malownicze, że zostało nawet wykorzystane w odcinku filmu *Książę Kaspian* z serii *Opowieści z Narni* z 2008 r.

Wodospad Szklarki mierzy sobie 13 m i leży na terenie eksklawy Karkonoskiego Parku Narodowego. Wiodą do niego szlaki turystyczne niebieski i czarny oraz ścieżka edukacyjna, która dostosowana jest także dla osób poruszających się na wózkach inwalidzkich.

Wodospad Podgórnaj – to trzeci co do wysokości (10 m) wodospad w polskich Karkonoszach na rzece Podgórnaj w Przesiece.

KARKONOSZE WATERFALLS

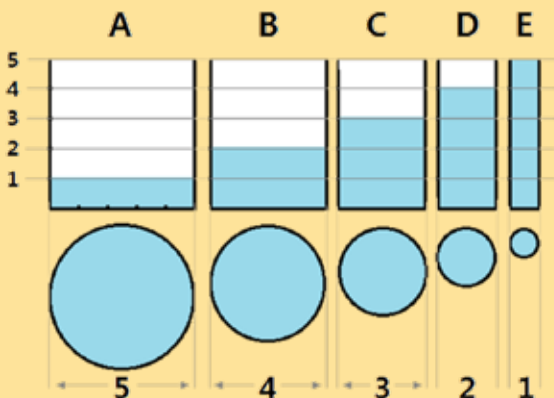
Kamieńczyk Waterfall – water falls from a height of 27 m. The Golden Cave, hammered out by the Walloons in search of amethysts hides behind a central part of the cascade. A gorge with steep 30 m tall sides stretches for a 100 m below the waterfall. The place is so picturesque that it was used when shooting *The Chronicles of Narnia: Prince Caspian* film in 2008.

Szklarka Waterfall is 13 m high and lies within an exclave of the Karkonosze National Park. It may be reached via a blue or black tourist trails as well as an educational path which also caters for the needs of people in wheelchairs.

Podgórnaj Waterfall – third highest (10 m) waterfall on the Polish side of Karkonosze. Part of Podgórnaj river in Przesieka.

W którym naczyniu jest najwięcej wody? W którym najmniej?

Which vessel has the most water? Which has the least?

Tradycje morsowania

Wodospad Podgórnej znajduje się na rzece Podgórną we wsi Przesieka, gdzie od kilku lat działa Przesiecki Klub Morsów. Klub organizuje nie tylko morsowanie przy wodospadzie z użyciem mobilnej sauny, ale i pięciokilometrowy Bieg Morsa.

Winter swimming tradition

A Winter Swimming Club has been operating in Przesieka for a number of years. The Podgórną Waterfall on Podgórną river is also to be found in the village. And winter swimming by the waterfall with a mobile sauna is not the clubs only activity. It also organises a five kilometre Winter Swimmer's Race.

- Wodospad Szklarki – Piechowice
- Wodospad Kamieńczyka – Szklarska Poręba
- Wodospad Podgórnej – Przesieka
- Dziki Wodospad – Karpacz
- Zapora na łomnicy – Karpacz

Tajemnica Walońska

WALLOON SECRET

WALONOWIE – ODKRYWCY MINERAŁÓW

To właśnie oni znaleźli w Karkonoszach i Górach Izerskich kwarc, minerał niezbędny do produkcji szkła. Przybyli w nasze góry około XII/XIII w. z południa Europy, jako specjaliści od górnictwa. Znajdowali tu złoto, srebro, granaty, szafiry, pirit i wiele innych minerałów. O ich zajęciu, krążących wokół nich legendach oraz bogactwie mineralogicznym Sudetów Zachodnich przypomina w Szklarskiej Porębie m.in. Muzeum Ziemi Juna czy skansen dawnego górnictwa zwany Żelaznym Tygłem Walońskim.

WALLOONS – DISCOVERERS OF MINERAL

It was them who found quartz, the mineral essential for glass production in Karkonosze and Iżera Mountains. They arrived in our mountains in late 12th or early 13th centuries as mining specialists. Here they found gold, silver, garnets, sapphires, pyrite and many other minerals. The Juna Earth Museum in Szklarska Poręba and an ancient mining open air museum known as the Iron Walloon Melting Pot are the perfect places to discover more about what they did, the legends which surround them and the minerals found in West Sudety.

REBUS

szec = p

~~kon~~

~~ka~~

*

* tak nazywano niegdyś pirit, bardzo podobny do złota (mający jednak całkiem inne właściwości), który brany był przez mało wprawnych poszukiwaczy za prawdziwe złoto.

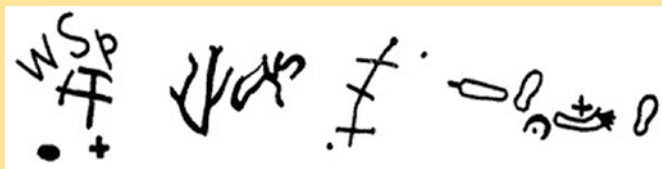
Legenda Chybotka

Niemal każdy okaże się tu siłaczem. Chybotek to kilkumetrowej wysokości grupa skalna, złożona z kilku granitowych bloków. Najwyżej położony kamień o średnicy ok. 4 m, wsparty w dwóch miejscach, daje się łatwo rozkołysać. Ze względu na swój kształt zwany był także „Misą cukru” (niem. Zuckerschale). Najbardziej znana legenda o Chybotku mówi, że zamyka on wejście do podziemnego skarbcza, w którym Walończycy ukryli swoje najcenniejsze znaleziska.

Chybotek legend

Everyone will be a strong man here. Chybotek is a rock group made out of a number of granite blocks a few meters high. The topmost rock, approx. 4 m diameter, supported in just two places can easily be rocked. Due to its shape it was also referred to as “Misa Cukru” [“The Sugar Bowl”, German Zuckerschale]. According to the most famous Chybotek legend, it hides the entrance to an underground treasure hoard where the Walloons hid their most valuable finds.

Znaki walońskie w Karkonoszach / Wallon signs in Karkonosze

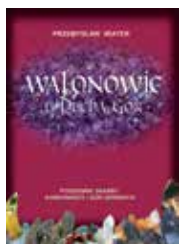

SKALNY STÓŁ
(Sowia Dolina)

WALOŃSKI KAMIEŃ
(Dolina Kamiennej)

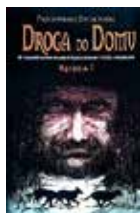
ORLA SKAŁA
(Szkłarska Poręba)

RUDZIANKI
(za Chojnikami)

Walonowie u Ducha Gór to pozycja popularnonaukowa dla współczesnych tropicieli podziemnych skarbów Karkonoszy. **Droga do Domu** to powieść dla młodzieży i dorosłych, z akcją umieszczoną w XVII-wiecznych Karkonoszach, kiedy wiara w Ducha Gór i więź człowieka z przyrodą były znacznie silniejsze niż obecnie.

Walonowie u Ducha Gór (Walloonians and the Mountain Spirit) is a popular science book for contemporary Karkonosze underground treasure hunters. Whereas **Droga do Domu** (The Road Home) is a novel for teenagers and adults which plays out in 17th century Karkonosze when the belief in the Mountain Spirit and the bond between man and nature were much stronger than today.

Muzeum Ziemi Juna – muzeumziemi-juna.pl

Wydawnictwo „AD REM” – www.adrem.jgora.pl

- Szlak Waloński – Szkłarska Poręba
- Żelazny Tygiel Waloński – Szkłarska Poręba – www.zelaznytygiel.pl
- Muzeum Mineralogiczne – www.sokolowski-muzea.pl

NA TROPIE ARTYSTÓW LOOKING FOR ARTISTS

TRADYCJE ARTYSTYCZNE

Był koniec XIX w., gdy bracia Hauptmannowie – Carl i Gerhart – zaurzeczni widokiem z Wysokiego Kamienia w Górach Izerskich, postanowili osiedlić się w Szklarskiej Porębie. Starszy Carl był filozofem i literatem, młodszy poetą, który w 1912 r. doczekał się literackiego Nobla za całokształt twórczości. Ich opowieści o prostym i uduchowionym życiu w górach zaczęły przyciągać do Szklarskiej Poręby kolejnych twórców, uczonych, artystów. Mieszkał tu m.in. pisarz Bruno Wille, propagator osiągnięć nauki Wilhelm Bölsche czy kompozytorka Anna Teichmüller. Formalnie kolonia artystyczna zawiązała się w 1922 r. po śmierci C. Hauptmanna, gdy powstało stowarzyszenie Młyn św. Łukasza.

Położony po wschodniej stronie Karkonoszy Karpacz, z artystami, głównie polskimi, zaczął być kojarzony po II wojnie światowej, kiedy osiedlił się tu Henryk Tomaszewski, twórca Wrocławskiego Teatru Pantomimy. Regularnie odwiedzał go poeta Tadeusz Różewicz, który ukochał sobie Karpacz na swą górską przystań.

ART TRADITION

It is the end of the 19th century. The Hauptmann brothers – Carl and Gerhart – smitten by views from Wysoki Kamień in Izera Mountains, decided to settle in Szklarska Poręba. The older brother was a philosopher and a writer whilst the younger was a poet who was awarded the Nobel prize for literature for the entirety of his works in 1912. Their tale of a simple yet spiritual life in the mountains acted like a magnet, drawing other writers, scientists and artists to Szklarska Poręba. Author Bruno Wille, propagator of scientific achievements Wilhelm Bölsche or composer Anna Teichmüller are just some of those who've lived here. Formally the art colony was established in 1922, after Carl Hauptmann passed away, together with the creation of the St. Luke Mill association.

Karpacz, lying on the western flanks of Karkonosze, began being associated with artists, mainly Polish, after World War II. Henryk Tomaszewski, responsible for Wrocław's Mime Theatre, also moved here at that time. He was regularly visited by poet Tadeusz Różewicz, who made Karpacz into his beloved mountain harbour.

REBUS

~~dnie~~

~~ma~~

*

**To najszlachetniejszy obraz
Władysława Hofmana,
namalowany w 1906 r.; przyniósł
artyście międzynarodowy rozgłos.*

JAN IZYDOR SZTAUDYNGER (1904-1970)

Polski poeta, fraszkopisarz, satyryk, teoretyk lalkarstwa, tłumacz. W latach 1947-1950 mieszkał w Szklarskiej Porębie, gdzie znajduje się Duża Sztaudyngerowska Trasa Turystyczna „Wędrówka z fraszką”.

JAN IZYDOR SZTAUDYNGER (1904-1970)

A Polish poet, author of limericks, satirist, dollmaking theoretician and a translator. He lived in Szklarska Poręba between 1947 and 1950. Today visitors can find the “Walk with a limerick” Sztaudynger Long Tourist Trail there.

Dokończ fraszki autora:

- Nauka poszła w las. I tam dojrzeła,
Bowiem mądrzejsze od ludzi są
- Prawda w oczy kole,
A więc kłamstwo
- Jeszcze dzień, jeszcze chwilka
I koniec
- Trzeba iść dokądkolwiek, trzeba ufać drodze.
Gnuśnieję, kiedy nigdzie z domu nie

- Włostimilówka – Szklarska Poręba
- Muzeum Karkonoskie
Dom Carla i Gerharta Hauptmannów – Szklarska Poręba –
www.muzeumdomhauptmannow.pl
- Teatr Nasz – Michałowice – www.teatrnasz.pl
- Teatr Cinema – Michałowice
www.teatrcinema.pl/teatr.html
- Duża Sztaudyngerowska Trasa Turystyczna – Szklarska Poręba
- Śladami Władysława Hofmana – Szklarska Poręba

#

ZIOŁA KARKONOSZY

KARKONOSZE HERBS

CECH LABORANTÓW

Okolo 1700 r. zielarze z Karpacza i okolic, zajmujący się pozyskiwaniem w górach leczniczych ziół, produkcją na ich bazie leków oraz ich sprzedażą, utworzyli własny cech. Wyrabiane przez nich preparaty trafiały do odbiorców od Londynu po Sankt Petersburg. Historię laborantów w Karkonoszach zakończyła śmierć Ernsta Zölfela w 1884 r., który jako ostatni z nich, posiadał dożywotnią koncesję na wytwarzanie ziołowych leków. Pięknie zachowane nagrobki karkonoskich laborantów można zobaczyć przy kościele w Miłkowie.

HERBALISTS' GUILD

Circa 1700 herbalists from Karpacz and the surrounding areas, who specialised in collecting medicinal herbs in the mountains as well as making and selling herbal medicaments, established their own guild. In the past these concoctions were in demand from London all the way to Saint Petersburg. The death of Ernst Zölfel in 1884 put an end to the history of Karkonosze herbalists. He was the last to hold a lifelong concession to make herbal medicines. Beautifully maintained tombstones of Karkonosze herbalists survive to this day at a church in Miłków.

Laboranci u Ducha Gór to lektura obowiązkowa dla każdego, kto chciałby zgłębić wiedzę dotyczącą tradycji karkonoskich zielarzy. W tej popularnonaukowej książce można znaleźć nie tylko charakterystykę karkonoskiej przyrody, ale poznać legendy krążące wokół laborantów czy dawne receptury na rozmaite lekarstwa, czasem bardziej tajemnicze niż możliwe dziś do przygotowania.

Laboranci u Ducha Gór (Herbalists and the Mountain Spirit) is a must-read for everyone wishing to find out more about Karkonosze herbalists and their traditions. This popular science book contains not only a description of Karkonosze natural resources, but also a number of legends associated with herbalists as well as ancient recipes for various medicines, some more mysterious than actually feasible.

Zioła Karkonoszy: przykłady

Niektóre z nich są dosyć pospolite, jak: macierzanka, babka czy dziurawiec, inne należą do rzadkości (np. arnika). Pamiętajmy, że dzikie rośliny są często silnie trujące i nigdy nie należy zrywać i spożywać nieznanym nam roślin.

Karkonosze herbs: examples

Some such as thyme, broadleaf plantain or St John's wort are quite common, whereas others are rare (such as arnica). We have to remember that wild plants can be poisonous and one should never pick and consume plants which one is not familiar with.

Przykładowy przepis karkonoskich laborantów:

„Proszek do zębów: 4 łuty pumeksu, 1 łut palonego alunu, 1/2 łuta rukwi wodnej, 3 łuty korzeni bertramu lekarskiego, 1/2 łuta goździków, 1/2 łuta kwiatu muskatołowego. Utrzyj to wszystko na jasny proszek i oczyść, przesiewając przez sito. Nacieraj tym zęby. Stabilizuje ruszające się zęby. Wybiela czarne zęby, usuwa także objawy szkorbutu oraz afty.”

Example of a Karkonosze herbalist's recipe:

“Tooth powder: 4 lots of pumice, 1 lot of charred alum, 1/2 a lot of watercress, 3 lots of apothecary's Anacyclus, 1/2 a lot of cloves, 1/2 a lot of nutmeg fruit. Grind everything to a white powder, purify using a sieve. Apply to teeth. Stabilises wobbly teeth. Whitens black teeth, alleviates symptoms of scurvy and canker sores.

Przelicz miary: 1 łut = kg 1 funt = kg

Convert the units of measure: 1 lot = kg 1 pound = kg

Źródło: Receptura z „Księgi medykamentów” J.Ch. Rittmanna z Karpacza z 1792 r., za: „Laboranci u Ducha Gór”, Przemysław Wiater, Jelenia Góra 2017

Source: Recipe from the “Księga medykamentów” (“Book of medicaments”), by J.Ch. Rittmann from Karpacz, 1792 as cited in: “Laboranci u Ducha Gór” (“Herbalists and the Mountain Spirit”), Przemysław Wiater, Jelenia Góra 2017

Warsztaty laboranckie – Pasieka Juliusza, Zachełmie
www.pasiekajuliusza.pl

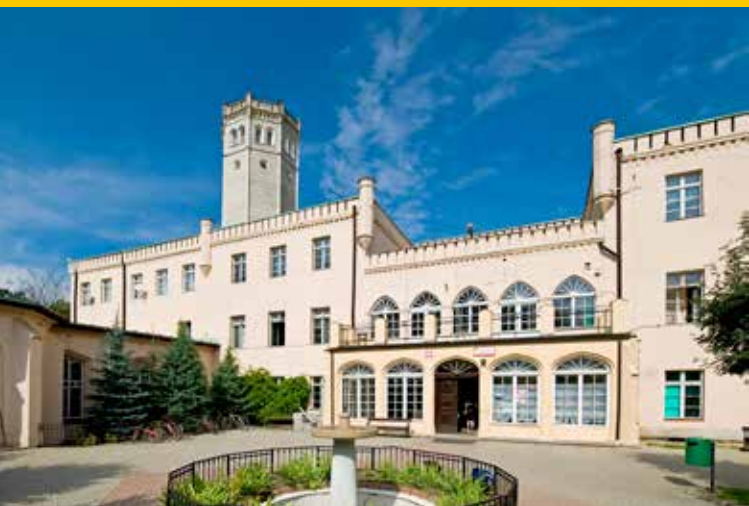
Wydawnictwo „AD REM” – www.adrem.jgora.pl

Ziołowy Zakątek Laboranta – Przesieka – www.siruwia.pl

- Ogród Ziół i Krzewów Karkonoskich CI KPN – Karpacz
- Leśny Bank Genów – Kostrzyca – www.lbg.lasy.gov.pl
- Epitafia laborantów przy kościele św. Jadwigi Śląskiej, Miłków
- Muzeum Sportu i Turystyki w Karpaczu – www.muzeumsportu.org
- Dom Ostatniego Laboranta – Karpacz

NIEZWYKŁA ARCHITEKTURA AMAZING ARCHITECTURE

ZABUDOWA KARKONOSZY

Na powierzchni ok. 100 km², w obrębie Kotliny Jeleniogórskiej i Rudaw Janowickich znajduje się kilkadziesiąt obiektów zabytkowych, pośród których wyróżniają się pałace otoczone parkami krajobrazowymi. Jedenaście spośród nich, ze względu na wysoki poziom artystyczny oraz wartości historyczne, w 2011 r. zostało uznanych za Pomniki Historii.

Zupełnie inny charakter mają wiejskie chałupy, jakie można spotkać np. w Karpaczu czy Szklarskiej Porębie. Zazwyczaj zbudowane są one w konstrukcji zrębowo-przysłupowej. Podwaliny takiego domu spoczywają na kamiennej podmurówce, konstrukcja parteru dźwiga stropy belkowe, a piętro wsparte jest na przysłupach, okienka są małe, często z malowanymi w kwiaty okiennicami, dach jest dwuspadowy. Nieco odmiennie wyglądają domy tyrolskie w okolicach Mysłakowic.

KARKONOSZE BUILDINGS

Tens of historic buildings, which include palaces surrounded by landscape parks, lie within an areas of approx. 100 sq. km spanning the Jelenia Góra Valley and Rudawy Janowickie. Due to the artistic and historic qualities, eleven of them have been elevated to the Historical Monument status in 2011.

Rural houses, which still stand in Karpacz and Szklarska Poręba, are of an entirely different character. These were mostly Lusatian log houses. The foundations of such houses sit on a stone footing, the ground floor supports a log floor-ceiling assembly and the upper floor is supported by columns. Small windows often have flowers painted on shutters. The houses are covered by pitched roofs. Tyrolean houses near Mysłakowice look slightly different.

Tyrolczycy

Z austriackiej doliny rzeki Ziller przybyli do Mysłakowic w 1837 r. Byli protestantami i ich własny cesarz, katolik, zmuszał ich do przejścia na katolicyzm bądź do opuszczenia kraju. Wybrali to drugie. Przyjął ich pruski król Fryderyk Wilhelm III, protestant, który na osiedlenie ofiarował im ziemie w okolicach Mysłakowic.

Tyrolians

They came to Mysłakowice from the Austrian Ziller valley in 1837. These were Protestants but their own emperor, a Catholic, forced them to either convert to Catholicism or flee their country. They chose the latter. They were taken in by king Frederick William III of Prussia, a Protestant, who granted them lands near Mysłakowice to settle on.

KRZYŻÓWKA Z HASŁEM*

1. Prawne przeniesienie praw do czegoś
2. Powód do radości, duma
3. Charakter: twardy, silny, ...
4. Smutny utwór literacki, poświęcony zmarłej osobie
5. Najpiękniejszy taniec klasyczny
6. Narząd wzroku
7. Mały zbiornik wodny

1				
2				
3				
4				
5				
		6		
7				

* Można taką obejrzyć w Muzeum Karkonoskim – w skali 1:1, z zachowanym układem pomieszczeń oraz pełnym, historycznym wyposażeniem.

- Park Miniatur Zabytków Dolnego Śląska – Kowary – www.park-miniatur.com
- Fundacja Doliny Pałaców i Ogrodów – Bukowiec – <https://oddzia-fundacji-doliny-paacow-i-ogrodow.business.site>
- Związek Gmin Karkonoskich – Bukowiec – www.zgk.karkonosze.eu
- Domy Tyrolskie – Mysłakowice
- Chata Sudecka – Muzeum Karkonoskie w Jeleniej Górze – www.muzeumkarkonoskie.pl
- Muzeum Sportu i Turystyki w Karpaczu – www.muzeumsportu.org

DUCH GÓR

THE MOUNTAIN SPIRIT

MAPA HELWIGA

Autorem mapy, przedstawiającej Śląsk, jest Martin Helwig, który wydał ją w Nysie w 1561 r. Skala mapy wynosi ok. 1 : 540 000. Mapa została zorientowana na południe i zawiera ok. 370 lokalizacji. Uwagę przyciąga umieszczona na niej nieopodal Śnieżki postać Ducha Gór, ukazanego z kozłimi nogami, tułowiem lwa, głową orła zakończoną jelenimi rogami, trzymającego w łapie wielki kostur. Ducha Gór uważano wówczas za groźnego demona Karkonoszy. Przypuszczalnie kozłe nogi stanowią odwołanie do jego diabelskiej natury, połączenie tułowia lwa z głową orła tworzy postać gryfa, czyli mitycznego zwierzęcia strzegącego skarbów podziemi, rogi jelenia i kostur są zaś odwołaniem do Cernunnosa – celtyckiego bóstwa urodzaju, a wiadomo, że Celtowie eksplorowali Karkonosze ok. IV–III w. p.n.e.

HELWIG'S MAP

Martin Helwig is the author of this map depicting Silesia. It was published in 1561 in Nysa. The map is in the 1:540,000 scale. It is oriented to the south and contains approx. 370 locations. The figure of the Mountain Spirit shown not far from Śnieżka is certainly striking with its goat-like legs, lion's body, head of an eagle, red deer antlers and a staff in its claws.

At the time the Mountain Spirit was thought of as a dangerous Karkonosze daemon. Supposedly the goat's legs are a reference to its devilish nature, the lion's body and eagle's head create a griffin – a mythical creature known for guarding underground treasures, the deer antlers and the staff refer to Cernunnos, the Celtic god of fertility. It is a known fact that the Celts explored Karkonosze circa 4th–3rd century BC.

Księga Ducha Gór Carla Hauptmanna

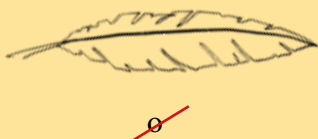
To najśłynniejszy zbiór opowieści o karkonoskim Duchu Gór. Zostały one napisane przez Carla Hauptmanna i wydane pierwszy raz w 1915 roku. Księga zawiera dziewięć opowieści o władcy Karkonoszy, opartych na zebranych przez autora ludowych podaniach, które Hauptmann doprawił swą romantyczną wyobraźnią.

Carl Hauptmann's Book of the Mountain Spirit

This is the most famous collection of tales about the Karkonosze Mountain Spirit. They were written by Carl Hauptmann and published for the first time in 1915. The book contains nine stories about the lord of Karkonosze, based on folk tales gathered by the author and then augmented by the Hauptmann's romantic imagination.

REBUS

*To obok Karkonosza, Pana Jana, Liczyrzepy, jedno z wielu znanych imion Ducha Gór.

*

.....

Ciekawostką jest, że postacią Ducha Gór mocno zainspirował się angielski pisarz J.R.R. Tolkien, autor m.in. „Władcy Pierścienia”.

W ten sposób do dziś, w jednej z najbardziej rozpoznawalnych postaci popkultury – **Gandalfie** – możemy oglądać samego Ducha Gór.

Interestingly, the English author J.R.R. Tolkien, who wrote “The Lord of the Rings” was profoundly inspired by the Mountain Spirit. Thus, one of the most recognisable pop culture characters – **Gandalf** – resembles the Mountain Spirit itself.

Magiczny Szlak Ducha Gór – Szklarska Poręba

- Karkonoskie Tajemnice – Karpacz – www.karkonoskietajemnice.pl
- Muzeum Karkonoskie, Dom Carla i Gerharta Hauptmannów Ogród Ducha Gór, Szklarska Poręba – www.muzeumdomhauptmannow.pl

CO JESZCZE WARTO ZWIEDZIĆ?

Stwórz swój przewodnik: zrób zdjęcie, opisz najbardziej intrygujące dla Ciebie miejsca, ciekawostki, których nie ma w przewodniku, a o których dowiedziałeś się podczas wędrówki przez Krainę Ducha Gór.

Fotografia Twojej atrakcji

Skąd wiesz o tym miejscu? Jak tam dotrzeć? Co podobało Ci się szczególnie? Historia tego miejsca.

WHAT ELSE IS THERE TO SEE?

Create your own guide: take a photograph, describe the sites and attractions which are not in this guide but which you discovered whilst enjoying the Land of the Mountain Spirit.

A photo of your attraction

How did you find out about this place? How to get here? What did you like the most? Does it have a history?

HISTORIA ZAKŁĘTA W KAMIENIU	2
HISTORY ENCHANTED IN A ROCK	
WSPINACZKA TO PRZYGODA	4
CLIMBING IS AN ADVENTURE	
O ZWIERZĘTACH I ROŚLINACH	6
ANIMALS AND PLANTS	
SKANDYNAWIA W KARKONOSZACH.	8
SCANDINAVIA IN KARKONOSZE	
ZNIKAJĄCE MIEJSCOWOŚCI	10
DISAPPEARING VILLAGES	
SMACZNE PRODUKTY LOKALNE	12
DELECTABLE LOCAL PRODUCTS	
RZEMIOSŁO REGIONALNE	14
REGIONAL CRAFTS	
TRADYCJE LNIARSKIE	16
LINEN-MAKING TRADITION	
KARKONOSZE "RETRO"	18
RETRO KARKONOSZE	
LEGENDY SĄ WSZĘDZIE.	20
LEGENDS ARE EVERYWHERE	
TAJEMNICE PODZIEMI	22
UNDERGROUND SECRETS	
TAJEMNICE SZKŁA.	24
GLASS SECRETS	
GÓRSKIE WODOSPADY	26
MOUNTAIN WATERFALLS	
TAJEMNICA WALOŃSKA	28
WALLOON SECRET	
NA TROPIE ARTYSTÓW.	30
LOOKING FOR ARTISTS	
ZIOŁA KARKONOSZY	32
KARKONOSZE HERBS	
NIEZWYKŁA ARCHITEKTURA	34
AMAZING ARCHITECTURE	
DUCH GÓR	36
THE MOUNTAIN SPIRIT	
CO JESZCZE WARTO ZWIEDZIĆ?	38
WHAT ELSE IS THERE TO SEE?	

[3]: CIERICUS, HUSYCI, DECJUSZ, SZWEDZI, RUJINA, KUSZNIK. [7]: KROKUS, IZERSKIE, NIEBIESKI, SZAFRAN, WIOSNA. [9]: RÓŻOWA, RELIKT, KOSODRZEWINA. [16]: NASIONA, KROSNO, ZWYCZAJNY, SIEMIE, ŁODYGA. [18]: SŁAŁOM RETRO. [23]: SZTOLNIA. [28]: ZŁOTO GŁUPCÓW. [31]: SPOWIEDZ, DREWNA, WOLĘ, MOTYLKA, WYCHODZĘ. [35]: CESJA, CHLUBA, HARDY, TREN, WALC, OKO, STAW. [37]: RZEPIÓR.

MAMY JESZCZE DLA CIEBIE BEZPŁATNIE W J. POLSKIM I J. ANGIELSKIM:

1. **Minimapa atrakcji** – podręczna całej Krainy Ducha Gór – możesz ją poskładać i nosić w kieszeni, pomoże w poszukiwaniach. / Mini-map of attractions – handy throughout the Land of the Spirit of the Mountains – you can fold it and carry it in your pocket, help in the search.
2. **Gra Memory z tradycjami i atrakcjami Krainy Ducha Gór.** Zabawa dla całej rodziny! / Memory game with traditions and attractions of the Mountain Spirit. Fun for the whole family!
3. **Przewodnik rowerowy.** Dla cyklistów, wraz z mapą ścieżek rowerowych. / Bicycle guide. For cyclists, along with a map of bike paths.
4. **Mapa klasyczna**, składana, w skali 1:50 000. Do wędrówek po Krainie Ducha Gór. / Classic map, folded, on a scale of 1: 50,000. For hiking in the Land of the Mountain Spirit.
5. **Klasyczny przewodnik po atrakcjach obszaru LGD Partnerstwo Ducha Gór.** Nie tylko dla dorosłych. / A classic guide to the attractions of the LAG Partnership Mountain Spirit area. Not just for adults.
6. **Kolorowanka Kraina Ducha Gór.** Dla rodzeństwa i przyjaciół. / Land of the Mountain Spirit coloring page. For siblings and friends.
7. **Zielnik Laboranta** – w ogrodzie Ducha Gór. Dla ciekawskich. / Laboratory Herbarium – in the garden of the Mountain Spirit. For the curious.
8. **Paszport** – obejmuje 30 miejsc, w których można uzyskać informacje o miejscach turystycznych znanych i mniej znanych, ciekawych formach aktywności, otrzymać materiały informacyjne, turystyczne i upominki w ramach projektu oraz pieczątki. / Passport – includes 30 places where you can get information about known and less known tourist places, interesting forms of activity, receive information and tourist materials as well as gifts under the project and stamps.

ZDOBĄDŹ PASZPORT W MIEJSCACH/ GET A PASSPORT IN PLACES:

1. Muzeum Ziemi JUNA – Strażnica Walońska / JUNA Region Museum – Walloon Watchtower – Szklarska Poręba
2. Informacja Turystyczna / Tourist Information – Szklarska Poręba
3. Centrum Dziedzictwa i Aktywności Twórczej „Stara Remiza” / Old Fire Station” Heritage and Artwork Centre – Zachełmie
4. Muzeum Sentymentów / Museum of Sentiments – Kowary
5. Mała Japonia Ogród Japoński / Little Japan Japanese Garden – Przesieka
6. Skarbiec Ducha Gór – Galeria Produktu Lokalnego / Informacja Turystyczna / Treasury of the Mountain Spirit – Local Product Gallery – Karpacz
7. Ośrodek U Musa / “U Musa” Guesthouse – Karpacz
8. Piekarnia „UliJanka” / “UliJanka” Bakery – Piechowice
9. Gminna Informacja Turystyczna – Wieża Widokowa w Radomierzu / Commune Tourist Information – Viewing tower in Radomierz
10. Camp 66 / Camp 66 – Ściegny

KRAINA DUCHA GÓR

KOTLINA JELENIOGÓRSKA
JELENIA GÓRA VALLEY

POWIAT JELENIOGÓRSKI
JELENIA GÓRA POWIAT

DOLNY ŚLĄSK
LOWER SILESIA

Lokalna Grupa Działania Partnerstwo Ducha Gór

ul. Konstytucji 3 Maja 25, 58-540 Karpacz

tel. +48 75 644 21 65, e-mail: sekretariat@duchgor.org

www.duchgor.org, www.skarbiecduchagor.pl

Gmina
Janowice Wielkie

Miasto i Gmina
Piechowice

Miasto i Gmina
Karpacz

Gmina
Podgórzyn

Miasto i Gmina
Kowary

Miasto i Gmina
Szklarska Poręba

Gmina
Mysłakowice

Miasto
Jelenia Góra

PARTNERZY PROJEKTU

Publikacja opracowana przez LGD Partnerstwo Ducha Gór współfinansowana jest ze środków Unii Europejskiej w ramach poddziałania 19.3 „Przygotowanie i realizacja działań w zakresie współpracy z lokalną grupą działania” Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020. Międzynarodowy projekt współpracy „Zrównoważony ruch turystyczny w Sudetach Zachodnich na pograniczu polsko-czeskim”

ISBN 978-83-956876-0-0